

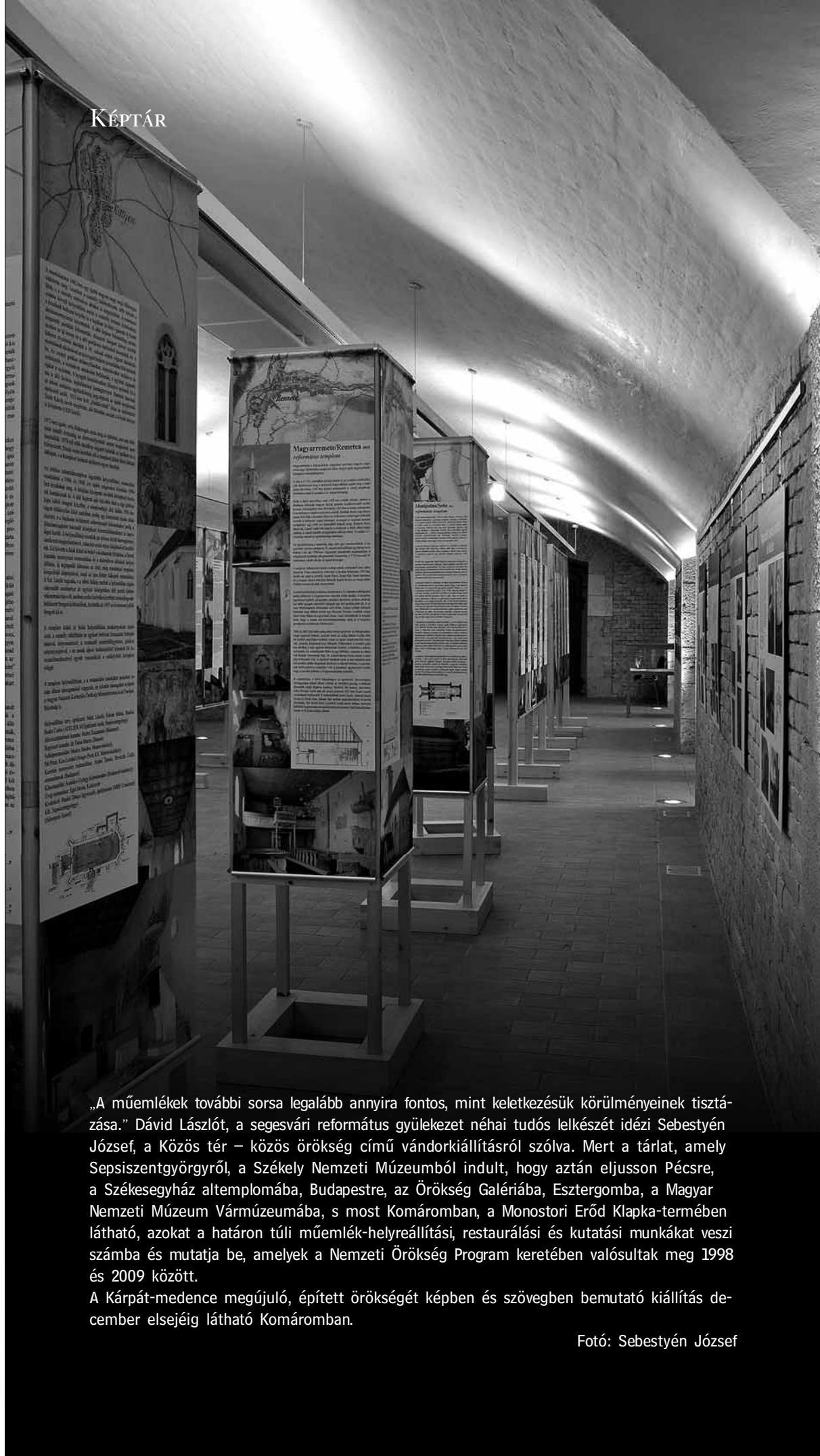

2011. NOVEMBER

XV. ÉVFOLYAM / 11. SZÁM

ÖRÖKSÉG

M Ű E M L É K ■ R É G É S Z E T ■ M Ű T Á R G Y

„A műemlékek további sorsa legalább annyira fontos, mint keletkezésük körülményeinek tisztázása.” Dávid Lászlót, a segesvári református gyülekezet néhai tudós lelkészét idézi Sebestyén József, a Közös tér – közös örökség című vándorkiállításról szólva. Mert a tárlat, amely Sepsiszentgyörgyről, a Székely Nemzeti Múzeumból indult, hogy aztán eljusson Pécsre, a Székesegyház altemplomába, Budapestre, az Örökség Galériába, Esztergomba, a Magyar Nemzeti Múzeum Vármúzeumába, s most Komáromban, a Monostori Erőd Klapka-termében látható, azokat a határon túli műemlék-helyreállítási, restaurálási és kutatási munkákat veszi számba és mutatja be, amelyek a Nemzeti Örökség Program keretében valósultak meg 1998 és 2009 között.

A Kárpát-medence megújuló, épített örökségét képben és szövegben bemutató kiállítás december elsejéig látható Komáromban.

Fotó: Sebestyén József

Az integrált örökségvédelem első tíz évére emlékeztek, a jelen kérdéseiről és a jövő egyre sürgető feladatairól tanácskoztak a **XXVI. Országos Műemléki Konferencia** résztvevői Baján, október derekán **(4. oldal)**.

Háromesztendei szünet után ismét megjelent a **Magyar Műemlékvédelem**. A várakozás úgy tetszik, nem volt hiábavaló. A kiadvány XV. kötetében többek közt olvasható tudományos közlemény Arányi Lajosról és a vajdahunyadi várról, Czobor Béláról és a magyarországi műemlékvédelem megújulásáról, Belső-Erzsébetváros épített örökségéről, a Budavári Királyi Palotáról **(9. oldal)**.

Fájdalmas veszteség érte a középkori magyar régészetet. Elhunyt **dr. Gerő Győző** turkológus, régész, kandidátus. Rá emlékezünk. **(10. oldal)**.

A XIV. század végén épült a Tárnok utcai, utóbb színes, geometrikus falfestéssel díszített ház. XV. századi maradványokat őriz a biedermeier csíkozású Bécsikapu téri palota, amelynek udvarán védett szőlőtöke hozza ma is gyümölcsét. A **Várnegyed polgárvárosának** megújult gyöngyszemeinél jártunk **(12. oldal)**.

A Műemléki Kutató és Dokumentációs Központ revíziós és műemlékjegyzék-készítési munkáját folyamatosan nyomon követve ezúttal **Szabolcs-Szatmár-Bereg megyébe** érkeztünk **(16. oldal)**.

Baktalórántházán, az Urunk Mennybemenetele templom plébániáján őrzik **gróf Károlyi Klára hímzett, feliratos oltárterítőjét**. A védett műtárgy állagmegóvása immár halaszthatatlanná vált. Most a textilrestaurátor-művész ír a kétszáznyolcvan éves műről **(21. oldal)**.

A Műtárgyfelügyeleti Iroda kiviteli engedélyezési eljárásaiban felbukkant és védetté nyilvánított művek bemutatásának sorozatában **ismeretlen velencei festőművésztől**, a XVIII. század közepéről származó, valószínűsíthetően összetartozó két tájképről szólunk **(24. oldal)**.

Leakasztották a falról, kiemelték a korabeli, gyönyörűen faragott, aranyozott barokk díszkeretéből és a vakkerettel vitték el. A **Szentháromságot ábrázoló festmény** Csempezkopácson a Szent Mihály-templomot díszítette. A képet ismeretlenek tulajdonították el, s különös módon került elő **(26. oldal)**.

Múlt, jelen és jövő4

Tanulmányok
a műemlékvédelemről9

Juszuf elment.....10

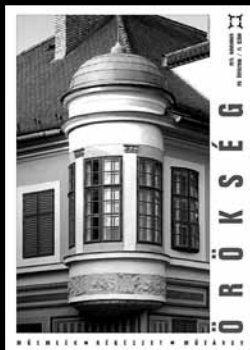
Polgárvárosi pillanatok12

Műemléki revízió Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében.....16

„telyes tehetsegem
felseged szolgálja”21

Capriccio kétszer24

A Szentháromság visszatért.....26

A Várnegyedben, Bécsikapu tér
Fotó: Hack Róbert

A Tárnok utcai festett homlok-
zat a Várban
Fotó: Hack Róbert

ÖRÖKSÉG

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal folyóirata
www.koh.hu – ISSN 1786-7894

Felelős kiadó: dr. Tamási Judit elnök

Főszerkesztő: Róna Katalin

A szerkesztőség címe:
1014 Budapest, Táncsics Mihály utca 1.
Telefon: 225-4837, fax: 225-4855,
e-mail: sajto@koh.hu

Laptervező: Lelkes Design Bt.,
Telefon: +36-23/312-488
Mobil: +36-30/272-1991
e-mail: lelkes.peter@t-online.hu

Nyomdai kivitelezés:
DEMAX MŰVEK Nyomdaipari Kft.
Telefon: 236-9070

MÚLT, JELEN ÉS JÖVŐ

AZ INTEGRÁLT ÖRÖKSÉGVÉDELEM ELSŐ TÍZ ÉVÉRE EMLÉKEZTEK, A JELEN KÉRDÉSEIRŐL ÉS A JÖVŐ EGYRE SÜRGETŐ FELADATAIRÓL, NEMCSAK A MŰEMLEKEKRŐL, HANEM A RÉGÉSZETRŐL ÉS A MŰTÁRGYVÉDELEMRŐL IS TANÁCSKOZTAK A XXVI. ORSZÁGOS MŰEMLEKI KONFERENCIA RÉSZTVEVŐI BAJÁN, OKTÓBER DEREKÁN.

A hagyományosan két évente megrendezett műemlékes találkozóknak ebben az esztendőben Bácska fővárosa adott otthont, ahogy polgármestere, *Zsigó Róbert* köszöntőjében hangsúlyozta, abban a hitben, hogy szükség van a műemlékvédelem kapcsán nemzeti programra. Ezért fontos az is, hogy a jelenlévők megismerjék Baja műemlékeit, melyek nyomán a város kiérdemelheti az egyedi és megismételhetetlen jelzőt. Fontos,

hogy a fejlődés során éljünk adottságainkkal, őrizzük meg értékeinket – mondta. Nézzük meg a főteret, ahonnan jól látható a Sugovica és a Petőfi-sziget. Kiemelt figyelmet érdemel a ferences templom a kolostorral, a zsinagóga, a Vojnich-kúria, a Bácskai Kultúrpalota. Azt is elmondta, jelenleg tart a belváros megújítása, de az értő szemek már látni fogják, milyen lesz a térség megújuló központja.

ÉGETŐ FELADATOK

A konferencián *Entz Géza* olvasta fel *Réthelyi Miklós* miniszter beszédét. A nemzeti erőforrás miniszter megemlékezett a kulturális örökség védelméről szóló, tíz éve született törvényről, amely integráltan kezelte, kezeli nemzetünk történelmének mással nem pótolható, egyedi értékeit, emlékeit. Ahogy fogalmazta: „Mindazt, amiről méltán mondhat-

juk, hazánk múltjának kincsei, emlékei, történeti tudásunk és tudatunk mással aligha helyettesítő forrásai.” S szólt arról is, talán a véletlenek összjátéka, talán másfajta elrendelés, hogy a kulturális örökség védelméről szóló törvény megszületése egyben ünnepi évforduló is volt. 2001-ben éppen százhusz éve volt, hogy a magyar műemlékvédelem első korszakának legkiemelkedőbb egyéniségének, a Magyarországi Műemlékek Ideiglenes Bizottsága előadójának, Henszlmann Imrének tervezete nyomán – 1881. május 28-án – a magyar törvényhozás létrehozta s az országgyűlés mindkét házában kihirdette a XXXIX. törvény-cikket, a magyar műemlékvédelmet átfogóan szabályozó első, önálló törvényt. Különleges párhuzamot vonva jegyezte meg, aligha lehet a finom áthallást nem észrevenni, amikor a „Műemlékvédelem törvényi keretek közt” című kötetet forgatjuk. A százhusz éves történetről íródott tíz esztendeje: „A törvény megteremtette a védelemhez szükséges kereteket, de annak tartalommal történő kitöltéséhez – mint az a további évtizedekben kiderült – a kívánatos anyagi eszközöket nem tudta hozzárendelni.”

Beszélt arról, hogy a törvény által annak idején életre hívott struktúra fokozatosan megváltozott, mégpedig oly időszakban, amikor egyre több feladatnak kell eleget tenni, amikor az örökségvédelemre nehezedő külső nyomás igen nagy. Hangsúlyozta, fontos, hogy az örökségi értékeket örökül hagyassuk a jövő nemzedékek számára. Ugyanakkor persze azt is tudjuk jól, az értékek megőrizhetőségének egyik feltétele a történeti városok, az épületek megújulása, a kor szerint élehetővé tétele. Ám a fejlettségnek nem az értékek kárára, ellenére, hanem ahhoz hozzátevé, régi és új találkozásával kell érvényesülnie. Mindehhez politikai akaratra, állami szerepvállalásra, intézményi háttérre és nem utolsósorban tár-

sadalmi összefogásra van szükség. S az örökségvédelmet támogató kormányzati akarat példjaként említette a világörökségi törvényt, az új műemléki védekeket, a Vár helyreállításának hosszú távú tervét. Végül a nemzet ezeréves történetéhez és kultúrájához tartozó, határon túli műemlékek támogatásának feladatára utalt.

„e hagyomány megőrzésének és új utak keresésének ötvözésével válhat képessé arra, hogy elsődleges feladata – az emlékeanyag materiális értelemben vett megőrzése – mellett eszközöket ajánljon fel a mindenkori kormányzat számára nemzetstratégiai céljaink megvalósításához.”

Élesen megfogalmazott, határozott és vitára készítő volt *L. Simon László*nak, az országgyűlés kulturális és sajtóbizottsága elnökének előadása. Hasonlóképpen Műemléki Világnapi megszólalásához, ezúttal is a szakma s immár a kulturális kormányzat felrázására is törekedett. Beszélt a jogalkotás felelőségéről, égető feladatairól, kitérve a régészeti feltárással kapcsolatos, napirenden lévő kérdéskörre, amelynek kontextusában vetődik fel a törvény módosításának kérdése. Az örökségvédelem akkor tudja megóvni az ingatlanállományt az országban és a Kárpát-medencében – hangsúlyozta –, ha a megóvásukhoz anyagi forrásokat biztosít, valamint innovatív stratégiát állít fel hasznosításuk-

L. Simon László

ra. Ahogy kiemelte, „ha nem lesz anyagi forrás, akkor nincs az az örökségvédelmi törvény, amelyik megakadályozza azt, hogy elhordják építőanyagunkat az épületeinket. Nincs az a büntetési tétel, az a fenyegetettség, amivel az egyébként forrással nem rendelkező magántulajdonosokat rá lehet venni, hogy rendben tartásuk műemlékeinket, és műemlékhez méltóan gondozzák, ápolják és újítsák fel.” S nem titkolta, tisztában van vele, ez a kulturális kormányzat felelőssége. Alapvető érdeknek nevezte a nemzeti magántőke bevonását, kiemelve „azokat a tulajdonosokat, akik ebből az országból nem elvinni akarnak, nem lerombolni”. Hiányolta az innovatív gondolkodást. Véleménye szerint, azoknak a kiemelten értékes kastélyoknak, kúriáknak az esetében, amelyek a rendszerváltozás időszakát követő években külföldi kézbe kerültek, és mind a mai napig romló állapotban vannak, még nem kezdődött meg a felújításuk, a magánosítását éppúgy felül kell vizsgálni, mint ahogy ez az iparban történik. Hangsúlyozta, okos és érdekérvényesítő képességgel rendelkező kultúrpolitikára, gondolkodásmódra van szükség ahhoz, hogy több forrás jusson az örökségvédelemre.

KÖTELESSÉG ÉS ÉRDEK

Az örökségvédelem mai helyzetéből kiindulva, az elvégzendő feladatok megfogalmazásával *Tamási Judit* vázolta fel azt a jövőképet és lehetséges stratégiát, amelynek mentén a kulturális örökséget konkrét nemzeti célok szolgálatába lehet és kell állítani. Ezek a közösségépítés, a társadalmi kohézió erősítése, a nemzeti erőforrások bővítése, a fenntartható fejlődés, az élhető környezet biztosítása, a vidék lakosságmegtartó erejének növelése, a nemzeti azonosságtudat erősítése, a határon túli magyarság szülőföldön megmaradásának és gyarapodásának elősegítése, az országhépés formálása. A jövőkép megfogalmazásának célja túlmutat az ágazati igényeken: arra irányul, hogy a kulturális örökségvédelem hasznossá tehesse magát más ágazati politikák, végső soron az összkormányzati tevékenység számára – hangsúlyozta. Hozzáteve, a kulturális örökség fenntartása a forráshiánnyal és válságjelenségekkel küszködő kormányzatoknak is kötelessége és érdeke.

Kiemelte annak fontosságát, hogy a mindenkor kulturális kormányzat a kulturális örökséget integráltan kezelje, és az azzal kapcsolatos állami feladatellátás jogszabályi, intézményi, finanszírozási széttagozottságát felszámolja.

Nem titkolta, ma az állami örökségvédelem nem rendelkezik feladat-arányos eszközrendszerrel, mert az állam sem tulajdonosként, sem szabályozóként, sem intézményfenntartóként, sem az egyéb közfeladatok ellátása terén nem úgy viselkedik, mint ahogy az tőle, mint a közérdek és a közjó képviselőjétől elvárható volna. Ebből következik, hogy a kulturális örökségvédelem, mint állami feladat terén nem kerülhető el és nem is halasztható sokáig a strukturális léptékű átrendezés.

A továbbiakban szólt a finanszírozás-

ról, a „nem odaadni, hanem nem elvenni” elvéről, az állami támogatásról és szerepvállalásról. Érintette a vagyongazdálkodás és az állami intézményrendszer kérdését.

Tamási Judit

Ez utóbbival kapcsolatban úgy fogalmazott, az integrált intézményrendszer megtartandó, illetve helyreállítandó, kiteljesítendő. Hangsúlyozta, az örökségvédelmi igazgatás jelenlegi struktúráját igazgatásszervezési megfontolások alapján alakították. Az átalakítás – „átugorva” (és azóta sem pótolva) a jogszabályi környezet letisztítását – rögtön a szervezettel kezdődött, a szervezeti integráció felülírta a szakmai feladatellátás igényeit, és nem volt tekintettel a korlátozottan rendelkezésre álló kapacitásokra sem. Az átalakulás egyértelmű tapasztalata, hogy az örökségvédelmi szakigazgatási feladatok az erőforrások nagyságrendi bővítése nélkül már megyei rendszerben sem láthatók el. A szervezeti széttagoltság pedig eleve nem felel meg az örökségvédelmi szakigazgatás azon speciális követelményének, melynek lényege, hogy a hatósági munka saját tuda-

mányos háttérbázis nélkül érdemben nem végezhető. Ezért bármilyen szervezeti felállás esetén meg kell őrizni annak lehetőségét, hogy a tudományos munka eredményei beépüljenek az örökségvédelmi szakigazgatásba, vagyis a műemlékvédelem tudományos háttérbázisa a hatósági-felügyeleti munka szervezeti-intézményi keretei között tartandó. A továbbiakban szólt a fejlesztéspolitikára, a válságkezelés és az örökségvédelem összefüggéseiről, a világörökségről, a határon túli magyar örökség védelméről, az újraindítandó támogatási programról.

Végezetül Tamási Judit így beszélt: „Idén tíz éve, hogy létrejött az integrált örökségvédelmi jog- és intézményrendszer, s maga a kulturális örökség fogalma rögzült a magyar közgondolkodásban. Jövőre pedig az intézményesült állami örökség- (műemlék)védelem születésének száznegyvenedik évfordulóját fogjuk ünnepelni. Utóbbi évforduló az örökségvédelem egyik legnemesebb hagyományára emlékeztet: a magas szintű szaktudásra, a döntések tudományos megalapozottságára, az önmagukkal szembeni szakmai igényességre, amely a jogelőd állami intézményeket, illetve az ott dolgozókat jellemezte. Az előbbi dátum egy paradigmaváltás kezdetét jelzi, amelyben az örökségvédelem az egyre kedvezőtlenebb külső körülmények közepette keresi a kitorési pontot, és megpróbálja kívánatosá, hasznossá tenni magát a gazdaság-, a társadalom-, a nemzetpolitika számára. Az állami örökségvédelmi intézményrendszer csak e hagyomány megőrzésének és új utak keresésének ötvözésével válhat képessé arra, hogy elsődleges feladata – az emléktárgy anyag materiális értelemben vett megőrzése – mellett eszközököt ajánljon fel a mindenkor kormányzat számára nemzetstratégiai céljaink megvalósításához.”

KÓDEX ÉS TUDOMÁNY

Hosszú felügyeleti, hatósági iroda-vezetői tapasztalatával a jogszabályi környezetet, azt elemezve *Boór Judit* ellentmondásról beszélt. Ennek lényege, hogy az örökségvédelem feladata az elmúlt korok örökségének megőrzése a maga anyagi valóságában, és nem az új építési körülményeknek megfelelővé tétele. Az építészeti szabályok egyre megengedőbbek, a megelőzés, vagyis az engedélyezés helyett az ellenőrzés, a reparáció felé haladnak. Ez az épített örökség tekintetében megengedhetetlen – mondta –, mivel pótolhatatlan értékeink vesznek el. Az örökségvédelmi jogalkotás képtelen az értékeket veszélyeztető építészeti jogszabály-módosításokat követni. Ezért lenne szükség olyan jogi környezetre, amely kizárja, hogy az események után kullogjon az örökségvédelem. Tehát az építésügytől független joganyagra – nevezhetjük örökségvédelmi kódexnek – lenne szükség. A lényeg, hogy a kulturális örökséggel kapcsolatban eljáró hatóságnak ne kelljen más ágazat, az örökségvédelemtől függetlenül változó jogszabályát alkalmaznia. Az ügyintézés egyszerűbbé,

Somorjay Sélysette

kiszámíthatóbbá válna, a szabályok egyértelműek lennének az állampolgár és a jogalkalmazók számára.

A tudományos kérdésekről, az örökségvédelem szilárd szakmai hátterének múlhatatlan szükségességéről, feladatairól tartotta meg előadását *Somorjay Sélysette*. Bevezető gondolatként hangsúlyozta, halaszthatatlanul tenni kell azért, hogy a műemlékeket olyan megbecsülés övezzék, ami a kultúrában betöltött szerepük szerint joggal megilleti őket. S ennek egyik iránya a politika meggyőzése arról, hogy a kulturális örökség nem haszontalan holt tőke, hanem gazdaggá teszi azt, aki okosan kamatoztatja. Hangsúlyozta: „az a szellemi tartalom, amit a fizikai anyag hordoz, jelöli ki a műemlékek helyét a kultúra területén. Ha fizikai aspektusokról a szellemi kontextusra tekintet nélkül döntünk, akkor nemcsak a szellemi tartalom megy veszendőbe, hanem értelmét veszti az anyagában látszólag megmaradó is.” Elfogadhatatlan műemléki eszköznek nevezte az elpusztult visszaállítását, a rekonstrukciót, példaként említve a visegrádi palota, illetve a nyírbátori vár helyreállítását. Elsődleges stratégiai célként említette a kulturális örökség anyagi valójában történő megőrzését, s fontos stratégiai feladatként fogalmazta meg az értékszemlélet felülvizsgálatát. Beszélt a műemlék életéről, a kiválasztástól a fenntartásig, azaz a „műemlékvédelem” és a „műemlékgondozás” kérdésköréről, feladatáról. S befejezésül Alois Riegl két fő kategóriájára, a „jelen értékre” és az „emlékezet értékre” hivatkozva fogalmazta meg gondolatát: „Nem arról van szó, hogy a műemléki érték szemben áll a használati értékkel. Ellenkezőleg, a használati érték is immanens része a műemléknek – az értékek akkor maradnak meg a legjobban, ha megtaláljuk a különféle értékek közötti helyes arányt.”

Buzinkay Péter

Buzinkay Péter szólt a műtárgy-felügyeleti munkáról, a műtárgyakkal kapcsolatos feladatok hatékonyabb ellátása érdekében létrejött teljes körű informatikai fejlesztésről, a korábbi nyilvántartási rendszerek helyett működő Egységes Műtárgytárról is, amely minden, a hivatali ügyintézés során a hivatal látókörébe kerülő (védett, kivitt, lopott) műtárgy adata egységesen rögzít.

NAPIRENDEN A RÉGÉSZET

Az utóbbi időben a közfigyelem középpontjába került régészeti kérdésekkel foglalkozott *Wollák Katalin* előadása. Szólt a régészeti örökségvédelem fogalmáról, helyéről a 2001/LXIV. törvényben, s arról, hogy a jogszabály átstrukturálta a lelőhelyekről való gondoskodás módját. Történeti áttekintést adva jutott el a régészeti feladatellátás kihívásaihoz. Köztük ahhoz, hogy hiányzik a régészeti elemek egységes szemléletű kezelése, nem megoldott a leletanyag szakszerű elhelyezése, késedelmes a feltárások anyagának feldolgozása, nem kielégítően megoldott a tudományos információhalmaz kezelése, késedelmes az ered-

mények oktatásba visszacsatolása, a társadalmi hasznosulás kérdése. Felvetette az örökségvédelmi hatástanulmány szerepének jelentős gyöngülését, mint negatív tendenciát. Eredményként említette a közel 65 ezer nyilvántartott lelőhely közül az azonosítottak mindegyike térinformatikailag is ábrázolást nyert a nyilvántartásban, s ez szakmai hátteret nyújt a hatósági munka és tudományos kutatás számára egyaránt. Hangsúlyosan szolt az utóbbi hónap eseményeiről, különös tekintettel az NFM előterjesztéséről, amely a kormány számára készült, s döntően meghatározhatja a régészet helyzetét. A módosító javaslat, amely nagyberuházások esetén meghatározná a feltárások maximális idejét és költségét, számos örökségi értéket károsító veszélyt rejt.

EGYÜTTMŰKÖDÉS

Az építészkamara nevében az elnök, *Noll Tamás* a tradíció és a modernség kapcsolatáról, összefüggéséről,

alkalmanként ellentétéről szólva arról beszélt, együttműködve kell megtalálni az új utakat. Úgy kell megfogalmazni önmagunkat, hogy élni tudjanak a hagyományok is. Híszen az új mindig a régeből született, a múlton épült fel a jelen. Gondolatmenetét követte Balatonfüred főépítésze, *András István*, aki a kulturális alapú városfejlesztésről tartott előadást. Baja alpolgármestere és Kalocsa képviselője a kisvárosi fejlesztésről beszélt.

Mányi István építész – a hozzászólások keretében – együttműködést, közreműködést ajánlva tette fel a kérdést, vajon miért rohanunk, miért nem állunk meg egy időre, s gondoljuk át higgadtan, nyugodtan az építészet, a műemlékvédelem kérdését. Mint mondta, pályája gyakorlatával állítja, műemlékvédelem nincs építész nélkül, és saját bőrén érzi a zavart, ami a szakmát jellemzi. Úgy találja, hiányzik a közös gondolkodás, a közös munka, s ez okozza az elbizonytalanodást, a kompetenz zavart.

Bizonytalanságról, kétségről, türelmetlenségről, várakozásról árulkodtak a hozzászólások, amelyek többsége azt az igényt fogalmazta meg, szükség van az örökségvédelem megújulására, s benne önmaga szerepének és helyzetének tisztá, egyértelmű és határozott megfogalmazására. Olyan alkalmakra, amikor örökségvédők, hatósági szereplők és a tudományos terület képviselői, szakemberek és civilek valóban együtt gondolkodnak, képesek együtt gondolkodni, együtt alakítják ki elképzelésüket, s mindehhez biztosak lehetnek abban az állami szerepvállalásban, amely nélkül az örökségvédelem elképzelhetetlen. ■

Baja főtere

A légifelvételt a Civertan Stúdió (www.civertan.hu) bocsátotta rendelkezésünkre

TANULMÁNYOK A MŰEMLEKVÉDELEMRŐL

Három esztendő telt el azóta, hogy kézbe vehettük a Magyar Műemlékvédelem legutóbbi, XIV. kiadványát. A várakozás, úgy tetszik, mégsem volt hiábavaló. A Bardoly István szerkesztői munkáját dicsérő, XV. kötetben publikált tanulmányok, tudományos írások sora mutatja, szükség van arra, hogy a műemlékvédelmi közlemények időről időre megjelenjenek, eljussanak a szakemberekhez, a területtel foglalkozókhoz, érintettekhez és érdeklődőkhöz.

Három nagyobb fejezet, ha úgy tesszük, átfogó témakör jelenik meg a Magyar Műemlékvédelemben. Az első a történetiségé, az emlékezésé. Bardoly István írása Arányi Lajosról és a vajdahunyadi vár restaurálásának egy korszakáról szól. Arányiról, aki orvosként a Magyarországi Műemlékek Országos Bizottmányának tagja volt, akit valószínűleg ifjú korától izgatott az építészet, s ezért, ha tehette, járta Pestet és Budát, járta az országot, rajzolt és naplót írt, arról, amit látott, feljegyzéseinek lényege az építészeti emlékek felkutatása és megóvása volt. S Arányi volt az, aki a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók nagygyűlésén, 1863-ban javasolta a régi műemlékek „saját stíljük szerint kijavíttatását”, emléktáblák elhelyezését, utóbb felajánlásokból támogatandó emlékeket is sorolt... Így indult volna mindaz, amit ma a hazai, intézményes műemlékvédelem kezdeteként említünk? Így is... egy csi-petnyi adalék, amely nem szabad, hogy a feledés homályába merüljön.

Akárcsak az a szívszorító történet, amely Arányi fáradhatatlan munkáját mutatja a vajdahunyadi vár helyreállítása érdekében. A vár korabeli és szimbolikusan, a mai műemlékvédelem érdekében... a tanulmány avatott írójának üzenete aligha érthető félre.

„saját stíljük szerint kijavíttatását”

A kiadvány másik történeti írásában Szakács Béla Zsolt a MOB előadói tisztét Henszlmann Imre halála után betöltő Czobor Béla munkásságát, a műemlékvédelem újabb korszakát, megváltozott szemléletmódját idézi föl röviden.

A Magyar Műemlékvédelem XV. kötetének második fejezete a műemlékvédelem 1976–2011 közötti szer-

vezeti változásaival, 1990–2010 közötti periódus tudományos feladataival és annak szervezeti kereteivel foglalkozik. Fejérdy Tamás az elmúlt harmincöt év szervezeti változásait, működését veszi számba, nem titkolva, ez az a periódus, amelyben személyes emléke, tapasztalata és tudása van. A tudományos és szervezeti kérdések összefoglalása az a tanulmány, amely a nemzeti erőforrás minisztere számára született a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal kutatási, inventarizációs és dokumentációs osztályának tevékenységéről a rendszerváltástól 2010 végéig. Hogyan építsünk a múltból jövőt? – ez a címe Tamási Judit tanulmányának, amely az örökségvédelem kérdéskörének általános áttekintése, helyzetértékelése, kapcsolatrendszerének, szemléletmódjának s a róla kialakított szemlélet megváltoztatásának elemzése. Az írás foglalkozik a jogi környezet, a jogalkotás, a finanszírozás, az állami szerepvállalás kérdéseivel, a vagyongazdálkodással és intézményrendszerrel.

Hangsúlyosan szól a fejlesztéspolitika és az örökségvédelem, a válságkezelés és örökségvédelem összefüggéseiről, a világörökségről és a határon túli épített örökség védelméről, támogatásáról.

A kötet harmadik fejezetében olyan összefoglaló, tudományos tanulmányokat közöl, amelyek az örökségvédelem napi munkájának aktuális problémáit tükrözik, amelyek támpontul szolgálnak a felügyeleti munkához is. A Belső-Erzsébetváros épített örökségének műemléki vizs-

Király u 27.

zében van. Műemlékvédelem és városfejlesztés megoldatlan kérdéseire vet fényt.

Háztörténeti és településtörténeti adatokat közöl Balázsik Tamás a Bécsi út 31. számú (Budapest–Újlak) barokk lakóházról. A keszthelyi Szent Miklós-kápolna déli homlokzata gótikus falképeinek kutatásáról szól Bozóki Lajos és Gaylhoffer–Kovács Gábor munkája.

S végül, de nem utolsósorban Bognár Gábor jegyzi az *Átváltozások és Átváltoztatások* című tanulmányt, amely a Budavári Királyi Palota 1944 utáni történetének műemléki kérdéseit veszi számba. Szól a második világháború alatti időszakról, az ostrom pusztításait követő intézkedésekről és tervekről, a majd' negyven évig tartó újjáépítésről. Az írás kitűnő figyelmet érdemel, s megfontolandó kérdéseket vet fel, különös tekintettel arra, hogy közismert, a kormány tervei közt szerepel a Várnegyed, s azon belül is a palota megújítása. (RK) ■

gálata 2008-ban készült el.

Bazsó Gábor a több száz oldalas teljes dokumentációból ezúttal a bevezetést, az értékvizsgálat általános megállapításait, a rehabilitáció műemléki követelményeit, az értékvizsgálat szempontjait s néhány adatlapot tesz közzé. Különös tekintettel arra, hogy a műemléki jelentőségű terület, amely az Andrássy út világörökség védőzónája, lassan tíz esztendeje, az első bontások megkezdése óta a szakmai és civil érdeklődés, a befektetői, tulajdonosi és önkormányzati küzdelmek középpontjában, viták keresztü-

JUSZUF ELMENT

Fájdalmas veszteség érte a középkori magyar régészetet, a magyar műemlékvédelmet. 2011. október 11-én, 87 éves korában elhunyt dr. Gerő Győző turkológus régész, kandidátus, c. egyetemi docens. Halálával a török kor magyarországi jeles szakértője, a magyar műemlékvédelem következetes harcosa távozott.

Gerő Győző 1924-ben született Budapesten. Még középiskolás korában kapcsolatba került Germanus Gyulával, a kelet, az iszlám világ neves kutatójával, és ez meghatározta egész további életét. Erről így vallott: Germanus Gyula „nemcsak a tudást, hanem egyáltalán az orientalisztikával való szellemi foglalkozást adta át nekem, ami abban állt, hogy európai szemmel feldolgozni, de ugyanakkor a keleti ember szemléletével átélni a dolgokat”. Egyetemi tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán végezte, ókori keleti régészeti szakon. Már egyetemistaként bekapcsolódott a budai vár második világháború után meginduló és Gerevich László vezetésével folyó ásátási munkálataiba. Eleinte ásátási munkásként dolgozott, majd 1950-től a Budapesti Történeti Múzeum régész munkatársa, később főmunkatársa lett. Harmincyolc évig, 1987-es nyugdíjazásáig állott a múzeum szolgálatában.

A budavári ásátások során a középkori mellett igen nagy mennyiségű török leletanyag is napvilágra került. Ez hosszú távon tudományos kutatási lehetőséget biztosított Gerő Győző számára, aki egy életre elkötelezte magát a török hódoltság korával.

A budai vár házainak helyreállítását megelőző nagyarányú épületkutatásokba is tevékenyen bekapcsolódott. Kutatási területe nem szorítkozott kizárólag Budapest területére, szinte az ország minden pontján folytatott ásátásokat. Legtöbbet mégis Baranya megyében, elsősorban Pécs városában dolgozott, sokszor felesége, dr. Sándor Mária régész munkatársa volt. Jelentős új eredmények születtek a török fürdőkben végzett kutatásai nyomán. 1955–1958 között folyt a budai Királyfürdő helyreállítás előtti kutatása.

Sikerült meghatározni az egész fürdőrendszer vízvezeték-hálózatának szerkezetét. Dolgozott a Rácfürdőben, Egerben a Valide Szultána fürdő feltárásán. Ez utóbbi munkája több mint negyven évig húzódott, nem az ő hibájából, és csak az utóbbi években nyert befejezést. Az 1970-es években folyt Pécsen a Memi pasa-fürdő feltárása. E kutatások eredményeként meghatározható volt egyrészt a magyarországi fürdőtípus, másrészt a fürdők egész építményrendszere. Az Országos Műemléki Felügyelőség Tudományos Osztályának vezetője, Entz Géza megbízásából és támogatásával a dzsámik egész sorában végzett kutatást. 1955-ben kezdte meg a pécsi Jakováli Haszán-dzsámi helyreállítást megelőző kutatását, a hatvanas évek első felében a budai Fő utcai Tojgum pasa-dzsámi, a pécsi Ferhád pasa-dzsámi, a szigetvári Szulejmán-dzsámi párhuzamos vizsgálata folyt. Ekkor került sor a két megmaradt török türbe: a budai Gül Baba és a pécsi Idrisz Baba-türbe helyreállítást megelőző kutatására.

Az 1960-as évek vége, az 1970-es évek eleje új feladatot hozott Gerő Győzőnek. Ekkor végezte a Szigetvárott álló másik dzsámi, az Ali pasa-dzsámi és a pécsi Jakováli

Haszán-dzsámihoz tartozó terület feltárását. Egyik legkedvesebb munkája volt a siklósi Malkocs bej-dzsámi kutatása, amikor a felismerhetetlenségig átépített épületből kihámozta a dzsámi szerkezetét, részleteit. A kitűnő helyreállítás terveit Mendele Ferenc építész készítette, és a helyreállított épület 1994-ben Europa Nostra Díjban részesült.

Szinte a legutolsó évekig, amíg az anyagi támogatás rendelkezésükre állt, és egészségi állapota is lehetővé tette, folytatta feleségével a szászvári gótikus püspöki vár feltárását. A vár körül olyan török erődrendszer került elő, amiről tudomásunk sem volt. Építési technikája alapján párhuzamait a Balkánon találta meg Gerő Győző.

A helyszíni kutatási munkákkal párhuzamosan tanulmányok sora született Gerő Győző tollából magyar és külföldi szakmai folyóiratokban, de fontosnak tartotta, hogy a nagyközönséghez is eljussanak kutatási eredményei, népszerűsítő cikkek, előadások formájában. Évek során annyi anyag gyűlt össze a kutatásokból, hogy „Dzsámik, türbék, fürdők” címmel 1974-ben megírta és megvédte kandidátusi disszertációját, amely „Az oszmán török építészet Magyarországon” címmel könyv alakban is megjelent 1980-ban. Mindenütt, ahol a világ a török művészetről tartott tanácskozást, dr. Gerő Győző ott volt, előadást tartott, és nagy megbecsülésnek örvendett kollégái körében. Isztambul, Ankara, Kütahya, Bécs, Heidelberg, Genf, Jeruzsálem, Utrecht – felsorolni is elég a helyszíneket, ahol megfordult. A legutóbbi időben, amikor egészségi állapota miatt már nem utazhatott, előadásának kéziratát más kolléga olvasta fel helyette a konferencián.

1963 óta szoros kapcsolatban állt a török követséggel és magával a török kulturális, tudományos élettel,

kutatással. Gerő Győző megkapta a török kormánytól a Török Köztársaság Liant Nisani kitüntetését 1995-ben. Az 1990-es évek elején Móra Ferenc-díjat kapott, megkapta a Baranya Megyei Önkormányzat Tudományos Díját, Pécsen a Pro Communitate Díjat, a Magyar Műemlékvédelemért plakettet, Szigetvárott a Zrínyi-émlékplakettet. Siklós város díszpolgára volt.

Mondhatjuk, hogy szinte élete utolsó pillanatáig szeretett hivatását gyakorolta. Mostanában a pécsi Ágoston téri templomban rejtőzködő török dzsámi és Pécs e városrészének török kori története foglalkoztatta. Félig megírt dolgozata várná a befejezést íróasztalán.

Munkával, eredményekkel teli életet élt Gerő Győző, barátainak és a széles szakmának szeretett Juszufja. Nehéz elhinni, hogy most már onnan „felülről” figyel, hogy az utódok hogyan sáfárkodnak életművével, hogyan viselik gondját szeretett műemlékeinek.

Isten veled Juszuf, nyugodj békében.

VALTER ILONA

Pécs, Gázi Kászim-dzsámi, mihráb

POLGÁRVÁROSI PILLANATOK

A XIV. SZÁZAD VÉGÉN ÉPÜLT, A XV. SZÁZADBAN BŐVÍTETT S A XVI. SZÁZAD ELEJÉN SZÍNES, GEOMETRIKUS FALFESTÉSSSEL DÍSZÍTETT, BUDA VISSZAVÉTELEKOR IS CSAK KISEBB SÉRÜLÉSEKET SZENVEDETT, MAJD A XVIII. SZÁZADBAN ÁTALAKÍTOTT ÉPÜLET A TÁRNOK UTCÁBAN. UGYANCSAK KÖZÉPKORI, XV. SZÁZADI ALAPOKON NYUGVÓ LAKÓHÁZ, AMELY AZ 1686-OS OSTROMBAN SÚLYOSAN SÉRÜLT, MAJD A XVIII. SZÁZADBAN A KÖZÉPKORI MARADVÁNYOK BEÉPÍTÉSÉVEL EMELTÉK ÚJJÁ, HOGY AZ IDŐK FOLYAMÁN ÚJABB, AZ EREDETI ÉRTÉKEKET ŐRZŐ ÁTÉPÍTÉS ELÉ NÉZZEN OTT, AHOL MA A BÉCSIKAPU TÉR ÉS A KARD UTCA TALÁLKOZIK. A VÁRNEGYED POLGÁRVÁROSÁNAK MOST MEGÚJULT, KÉT GYÖNGYSZEME.

RÓNA KATALIN

A Tárnok utca 14. számú lakóház középkori magja a XIV. századra tekint vissza, s csak a következő század idején építhették ki az utcavonalig. A kutatások szerint XVIII. századiak az emeleti boltozatok és a lépcsőház, e század derekán emeletét aláfalazták, konzoljait lefaragták, a XIX. században kapubejáratát gótizáló kőkerettel díszítették. A második világháborúban megsérült épület vakolata alól előkerültek a középkori részletek. Így a teljes feltárás után az eredeti kiugró emeletet visszaállították a barokk alakformák megtartásával.

Tárnok utca

Az épület közelmúltbeli restaurátori dokumentációjában *Pájer Károly* így ír: „Olyan eredményre törekedtünk, ahol a több korból megjelenő épí-

„tanúi lehetünk annak a szélmalomharcnak, amit a restaurátorok folytatnak a romboló Idővel szemben”

tészeti elemek megtartották sajátos arculatukat, mégis az összkép tekintetében teljes, egységes megjelenést nyújt a kész épület.” Valóban így

történt. S amit az utcán sétáló ugyan nem lát, de komoly restaurátori munkát igényelt a kapualj alatti átjáróban lévő kő ajtókeret, az udvari nyílászárók és az udvari lábazat helyreállítása. A jelenlegi felújítás során a tulajdonos Budavári Önkormányzat helyreállította az épület tetőzetét és az utcai-udvari homlokzatokat. Az utcai homlokzat geometrikus mintázatú, XVI. századi falfestését és a korábbi rekonstrukciós kiegészítéseket most szakszerűen restaurálták *Velledits Lajos* restaurátor-művész vezetésével.

De induljunk tovább, *Janotti Judit*, a Várnegyed műemléki felügyelője, akinek avatott munkáját dicsérik

a megújuló épületek, utcárszletek, terek, most a Bécsikapu térre invitál, ahol a lebontott állvány immár szabadon engedi a különleges értékű és szépségű, frízes díszítésű, zárt sarokerkélyével, biedermeier csíkos falfestésével a szemet magára vonó lakóház látványát.

A korabeli térképek és kutatások szerint a mai épület helyén több, középkori lakóház állt. A jelenlegi épület magját képező házak a XV. századból valók. Az épület Buda várának visszafoglalásakor súlyosan megsérült, csupán az oldalszárnyának külső falai maradtak meg emeletnyi magasságban, valamint a kapualj meg a mellette lévő helyiségek boltozatai. A XVIII. század első évtizedeinek kellett eljőnie az újjáépítéshez. A munka a história szerint Weixelgärtner Mihály építőmester nevéhez fűződik. Új lépcsőházak, pincelejáró és a kora klasszicista architektúra emlékeztet erre a periódusra. A XIX. század is rátette keze nyomát a házra, ebből az időből való a Bécsikapu téri homlokzaton a vörössel sávozott falfestés (amit 1959-ben a homlokzatkutatók tártak fel), hogy azután a múlt század harmadik évtizedében Abos Brúnó tervei adják meg a palota ma ismert formáját, amelynek jellegzetessége a hengeres, zárt sarokerkély a frízdíszítéssel, a tetőtér manzardbeépítése, az új kapuszárny. A közelmúlt épület-helyreállítás restaurátori szempontból vetett fel alapkérdéseket, amelyek kapcsán restaurátori dokumentációjában Velledits Lajos festő-restaurátor művész így írt: „Végigtekintve az 1959 óta eltelt időszakon, tanúi lehetünk annak a szélmalomharcnak, amit a restaurátorok folytatnak a romboló Idővel szemben. A reménytelen küzdelmet látva, önkéntelenül felvetődik a kérdés, hogy a rendelkezésünkre álló eszközök elégségesek-e bármilyen eredmény eléréséhez. A jelek szerint nem. A restaurálás egyik sokat hangoztatott elvének megfelelően a

konzerválás sokkal fontosabb, mint az esztétikai helyreállítás.”

Az épület sávos biedermeier festése nyilvánvalóan több kétséget és problémát hordozott, ahogy a restaurátori tanulmányban olvasható: „a megmaradt töredékek alig nyújtottak támpontot a minták kiosztásához”. Méret, forma, szimmetria, aszimmetria, motívum, díszítés és színkompozíciós kérdések, amelyekkel a festő-restaurátoroknak meg kellett küzdeni.

A kváderfestés Kard utcai oldal

A végeredmény viszont hiteles képet hozott. A Bécsikapu téri jellegzetes csíkos mintázatú biedermeier festés és a Kard utcai kváderes festés, amelynek színvilága szépen mutatja a középkori hangulatot Velledits Lajos restaurátor-művész és munkatársai alkotását dicséri. S természetesen szólnunk kell a kőrestaurálási munkáról is. A kapuzat kőlabazata,

a Kard utcai oldalon a középkori faragványok és az armírozás, akár csak a sarok zárterkély kőelemeinek helyreállítása, a kapun belüli kötőredékek, az egykori nagyterem tardosi márványoszlopai, a kandalló, a kandallóval szemközti falon befalazott, faragott tardosi ajtókeret kibontása, a kápolnaszoba, a folyosó és a folyosóra vezető ajtók kőkerete, a folyosó mozaikjai, a terrazzo konzerválása, illetve helyreállítása, mind a kőrestaurálást jegyző, Pájer Károly fontos feladata volt.

Az épület helyreállítása során itt is elkészült a teljes tetőzet felújítása is. Az erkélyt körbefogó fríz középső motívumáról a kutatás során nyilvánvalóvá vált, az ábrázolat szerint Erzsébet cárnő adja át gróf Esterházy

Miklósnak a Szent András-rendet 1755-ben. Az 1930-as évekre datált plasztika elkészültét alighanem az magyarázza, hogy a ház tulajdonosa a századforduló után galántai és fraknoi gróf Esterházy Móric volt, aki jó ideig érintetlenül használta a házat. Gróf Esterházy, aki örökös jogon főrendiházi tag volt, s két hónapig miniszterelnök is, 1918-ban megházasodott, felesége Károlyi Margit grófnő kívánsága volt, hogy a szalon mögötti szobából házi kápolna legyen. Utóbb, 1929–1930-ban Abos Brúnó tervei alapján átépítették, akkor született a hengeres zárterkély, akkora tehető az új kapuszármak állítása, a tetőtér beépítése, a pincszint átalakítása, az udvari toldaléképület, a garázs kialakítása. A második világháború idején megsemmisült plasztika rekonstrukciója

az épület történetjének megjelenése szempontjából jelentős.

S ha már a történetnél tartunk, szólnunk a ház életéről, mire emlékszük, milyen kort, milyen történetet idéz fel az ideszületett, s ma is itt élő *dr. Püspök Zsoltné*. Édesanyám és két húga – emlékezik Kata asszony – egy bonyolult családi-baráti kapcsolat révén, Esterházy Móric hitvese, Károlyi Margit grófnő pártfogoltjaként 1934-től volt a ház lakója. Itt vészelték át a háborút, az ostrom időszakát is. S idemenekült néhány katona is a Nádor-laktanyából, köztük sebesült katonaként édesapám. 1945 májusa után igyekeztek a házat lakhatóvá tenni, s helyhatósági jóváhagyással kétszobánként vári családok foglalhatták el. Hogy az államosítás után majd bérlők legyenek. Ahogy édesanyám mesélte, le-

A Bécsikapu téri lakóbáz udvara

◀ Saroképület a Bécsikapu tér és a Kard utca találkozásánál

▼ Az épület kapuzatának és biedermeier csíkozású falfestésének részlete

Fotók: Hack Róbert

alatt kijártam, hogy a szőlőtövet a főváros egyedi természetvédelem alá vegye. A védési eljárás során, amikor a szakemberek eljöttek megnézni, mi is ez a csoda, amit félték a ház udvarán, megállapították, ritkaságról van szó, amerikai Izabella fajtájú csemegeaszőlő, különlegesen finom, a mustja sem rossz, de bor nem készíthető belőle. Május végén, június elején virágzik, a későn, októberben beérő fürtök szőlőszemei sötétkék színűek, vastag héjúak, nagy magvúak. Akkor egyszersmind a szőlőtő gondnoka is lettem. S ez jó is így, hiszen gyermekkorom óta gondoskodom róla. ■

választották a báltermet, a szalont, a kápolnaszobát, a manzardot is. Ő ragaszkodott a saját és kishúga szomszédos szobájához. A bejárat a sérült függőfolyosóra nyílt. A családi krónikák szerint édesapám, aki kovács-lakatos volt, úgy udvarolt, hogy hulladék vasból az eredeti zsanérokkal és riglikkel elkészítette és újra beüvegezte az ablakkeretet. 1946-ban, édesanyám már bátyámmal volt várandós, amikor az udvaron egy törmelék halomból kinövő indára lett figyelmes. Ki tudja, hogy került ide, mindenesetre élni akart. Édesanyámnak, ahogy mondtuk, még a kavics is kivirágzott a kezében. Úgy mesélte, hogy egy cukorspárgán felfuttatta a már beüvegezett folyosóra, majd egy ágát az akkor még meglévő udvari erkélyre. Azt hitték, vadszőlő. Két évre rá, akkor már engem várt, megjelent három kis szőlőfürt... 1966-ban bontották el az udvari garázst és a fölötté lévő erkélyt, sajnos összetörték az udvarán lévő különlegességet a kocsifordítót is, s a szőlő egyik ágát, tele terméssel, egyszerűen levágták. Mi csak azt láttuk, hazaérve, hogy a törmelék közt ott a rengeteg, még zöld fürtökkel teli ág. De a szőlő többi ága tovább élt. Tizenöt év telt el, amikor a házmesternő úgy

döntött, zavarják a lehulló levelek, majd a fia kivágja... nem szerettem volna olyan pillanatot megérni, mint a garázs bontásakor. És sikerült, amit szerettem volna, három hét

MŰEMLEKI REVÍZIÓ SZABOLCS-SZATMÁR- BEREG MEGYÉBEN

Nagyszekeres, református templom és barangláb (isz. 6024)

HÁROM ÉVVEL EZELŐTT, AZ AKKOR ÖTÉVES PALKÓ FIAM KITALÁLTA, HOGY CITERÁZNI FOG. A VÁLASZTÁS NEM VOLT VÉLETLEN. TALÁLKOZOTT A LASSAN NYOLCVANÉVES BODNÁR FERI BÁCSIVAL, AKI ISTEN MINDEN TEREMTMÉNYÉRE HATÁSSAL VAN, KÜLÖNÖSEN A GYEREKEKRE. SOKAT GONDOLKODTAM AZON, KIHEZ HASONLÍTHATNÁM ŐT. EGYSZER CSAK ESZEMBE ÖTLÖTT ASSISI SZENT FERENC. SOSEM LESZEK OLYAN ALÁZATOS, MEGÉRTŐ ÉS ELFOGADÓ, UGYANAKKOR HATÁROZOTT ÉS PÉLDÁT MUTATÓ, MINT Ő, HIÁBA IS PRÓBÁLNÁM. EGY BESZÉLGETÉS ALKALMÁVAL ELÁRULTA, SZABOLCSBÓL SZÁRMAZIK. AKKOR ELCSODÁLKOZTAM ÉS ELSZÉGYELTEM MAGAM. A MÉDIA HATÁSÁRA MANAPSÁG BÁRMILYEN ÖSSZEFÜGGÉSBEN EMLÍTI SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYÉT, MÁR CSAK LEGYINTÜNK. HOLOTT A MEGYE – MINT MINDEN SZEGLETE AZ ORSZÁGNAK – A TERMÉSZET ÉS AZ EMBER ALKOTTA CSODÁK KINCSESTÁRA. NEKEM MA MÁR BODNÁR FERI BÁCSI, A SZATMÁRI SZILVA, A SZABOLCSI ALMA MELLETT A RÉSZBEN VAGY EGÉSZBEN KÖZÉPKORI EREDETŰ TEMPLOMOK ÉS A NÉPI ÉPÍTÉSZEK EMLÉKEINEK ŐRZŐJE.

VELLADICS MÁRTA

Magyarország legkeletibb megyéjében, 2011 augusztusában, 369 műemléket és egy Műemléki Jelentőségű Területet (Tarpa) tartott nyilván a KÖH Nyilvántartási Iroda. Ez a szám 5 tétellel növekedett az 53/2011. (VII. 25.) NEFMI rendelet megjelenésével.¹ Szabolcs-Szatmár-Bereg megye számomra több szempontból is a végletek megyéje. Csak néhányat villantanék fel ezek közül. 1999-ben a miskolci egyetem hallgatói végezték a műemlékek és azok hatósági ada-

tainak ellenőrzését, vagyis a revíziót. Sajnos, még a hivatalon belül sem jutottunk el a műemléki adatfelvétellel teljes összhangjához, ez még inkább érvényes a „külsős” munkatársak, így az egyetemi hallgatók munkájára. Vannak területek, melyek feldolgozása meg sem történt (kiszáradt földhivatalhoz tartozó települések); vannak területek, melyekről a felvett adatlap minősége olyan, mintha fel sem vették volna, és van olyan körzet, illetve település, mely-

ről a felvett adatlap részletessége minden kritériumnak eleget tesz, kitűnik a felvevő érdeklődése, alaposága, a hivatal gyűjteményeinek a használata (vásárosnaményi földhivatal, Tarpa). Ez utóbbi esetben felmerült bennem a kétely, vajon az épületeírások mennyiben a helyszíni bejárás és mennyiben a KÖH népi archívum felhasználásának eredményei? A megye műemlékeinek újabb revíziójára 2009 nyarán és késő őszen

került sor. A munka kétharmada már nyáron elkészült. Az akkori hivatalvezetés utasítása értelmében, a megszabott határidő szűkösségére való tekintettel a hatósági adatok ellenőrzése mellett csak jegyzékszöveg – még, ha sokszor az előírtnál részletesebb jegyzékszöveg – íródott az adott emlékről, s a bőséges fotóanyag pótolta a mindenre kiterjedő felvételt. A Nyilvántartási Irodával történt egyeztetések nyomán, valamint az RMI fejlődésével 2009 őszén igényként jelent meg a hatósági adatok Excel-táblázatban történő átadása (Hajdú-Bihar megye),² melynek következtében a KÖH MKDK (jelenleg Tudományos Főosztály) áttért a korábbi felvételi lap Excel-változatára.³ A teljes adatlap részletes kitöltése újfent előtérbe került. Tehát, a 2009 novemberében az emlékek egyharmadán végzett ellenőrzés már ebben a szellemben folyt. Így minden egységesítés ellenére az adatok mennyisége és mélysége megyén belül újra változó képet mutat. Az emlékek feldolgozottságát tekintve szerencsésnek mondhattuk magunkat, hiszen az 1980-as évek második felében megjelent, a címe ellenére az egykori Bereg megye emlékeit is tartalmazó topográfia – mely ugyanakkor korántsem olyan alapos és mély, mint a korábbi kötetek – kiváló kiindulási alapot jelentett.⁴ Viszonylag friss munka Szatmáriné Mihucz Ildikónak a megye középkori templomairól írt fényképes összefoglalója.⁵ Az 1980-as években több, középkori eredetű egyházi épület kutatására és ezzel együtt tudományos feldolgozására került sor – a teljesség igénye nélkül – Lukács Zsuzsa, Szekér György, Feld István, Somorjay Sélysette, Tamási Judit, Juan Cabello, Balázsik Tamás közreműködésével.⁶ Az eredmények az 1990-es évek végéig az ismert szakfolyóiratokban, tanulmányok formájában publikálásra kerültek. Tehát, az emlékanagnak ez a része jól feldolgozott.

Ugyanakkor van a megyében található emlékeknek egy olyan köre, a zömében az 1980-as években határozattal védetté nyilvánított (a kb. 9500–10 500-as törzsszám közötti műemlékállomány), melyekről a védést kimondó határozat egy példányán kívül a KÖH gyűjteményei semmilyen dokumentummal vagy fotóanyaggal nem rendelkeznek. Feltehetőleg ez az emlékcsoport más megyékben is hasonlóan jelle-

mezhető. Ritka kivétel, ha időközben az épület nagyobb felújítása megtörtént. Az ebbe a tartományba eső védésekből három darab védési dokumentáció található a Tervtárban (tsz.: 10 060, 10 061, 10 062), és ezek azok az emlékek, melyek feldolgozását már a topográfia sem ösztönözhetette. Ez egyrészt azt jelenti,

Fábiánbáza, görög katolikus templom ikonosztáz részlete (tsz: 6100)

hogy az 1999-es, illetve a 2009-es revízió során körültekintően vagy hevenyészve kitöltött adatlap, illetve fényképek az első dokumentáció ezekről az emlékekről. Másrészt ez a tény kérdések sorát veti fel: miért nem készült mindeddig semmilyen szintű felvétel, feldolgozás? Ha mégis van védelem kori dokumentáció, annak hol a helye, hogy az mindenki számára hozzáférhető legyen? Miért van egy hivatalon belül több őrzési hely? Mi lesz a sorsa a különböző időpontokban készült revíziós adatlapoknak? Hol vagyunk kötelesek elhelyezni, archiválni azokat? Itt is megmutatkozik, hogy milyen fontos lenne a hivatal munkatársai által bármely időpontban készített fotók közös tárolása, a hozzáférés biztosítása. Reméljük, ez utóbbi probléma hamarosan megoldódik.

És ha már gyűjtemények és elhelyezés: a megye emlékeinek jelentős részét teszik ki az ún. népi emlékek. A terület ebből a szempontból jól feldolgozottnak mondható, a jelenleg a Tervtár részét képező népi archívum vonatkozó, zömében az 1980-as években készült anyaga bővítésre és alapos, a szisztematikus feldolgozáshoz feltehetőleg a topográfia szolgáltatotta az alkalmat. Mindenesetre az archívum rendezése és számítógépes feldolgozása még

közel sem jutott a végéhez, ugyanakkor rendszeres és módszeres használata, adatainak a revíziós adatlapban való feltüntetése jövőbeni követelmény.

A végletek közötti csapongás után ismét az RMI-ről és arról, ami Szabolcs-Szatmár-Bereg megye revíziós anyagának ellenőrzése során szembetűnt. Itt szeretném leszögezni, hogy a nyilvántartási rendszer napi használata során felmerülő kérdések, problémák, lehetőségek megválaszolása, megoldása nem pusztán a Nyilvántartási Irodára háruló feladat, e megyénkénti beszámoló-sorozat célja a közös gondolkodás. Több megye revíziós anyagának áttekintése után alapvető és közheles tanulság, hogy minden tájegységnek vannak sajátosságai, melyeknek az adatok és nyilvántartás nyelvére való leképezése újabb és újabb szempontok átgondolását, felvételét teszik szükségessé. Ezek közül vetnék fel néhányat.

1. Az elmúlt évtizedek során nem volt következetes a megyében a templomok és a melléjük épült haranglábak védelme. Márpedig a két építmény összetartozik, összefügg. Ehhez képest a létező összes variáció előfordul, amit a földhivatali és a műemléki adminisztráció kitalálhat: a templom és harangláb szere-

pelhet egy helyrajzi számon, de csak a templomot vagy csak a haranglábát nevesíti a védési joganyag (Gyűgye, református templom; tsz.: 6004); állhatnak egy helyrajzi számon, a védési joganyag is pontos, de két törzsszámon kerültek a nyilvántartásba (Kisszekeres, református templom és harangláb; tsz.: 6013, 6014); önálló telket is kaphattak, de csak az egyik védett, mert csak az egyik érdemes védelemre (Gemzse, harangláb; tsz.: 6213); végül lehet önálló helyrajzi számmal külön-külön védett mind a kettő (Csaroda, református templom és harangláb; tsz.: 6209, 6210). Ennél fogva nem érvényesül a két építmény összetartozása. A történeti egység az építményekre való bontással, valamint az adatbázisban és annak kereső felületén az összetartozás tényének megjelenítésével állítható helyre, ahogyan a megyei műemlékjegyzékek erre fel is hívják a figyelmet. Gyakorlatilag bármely típusú együttest nézzük, ugyanezzel a problémával kerülünk szembe. Lehet-e, szabad-e, kell-e más formában is egyeztetni, ami egybe tartozik, és ezt milyen módon lehet megtenni? (Pl. ismételt védelem.)

2. Végiggondolatlan a népi együttesek részekre, építményekre bontása. Feltehetőleg tájegységenként mér-

◀ *Vaja, Vay-kastély (tsz.: 5962)*

▼ *Tiszacséce, Mórész Zsigmond-émlék-
ház (tsz.: 6034)*

Fotók: KÖH

legelve, az adott terület sajátossága-
it figyelembe véve kellene kidolgozni
és elvégezni az egy udvaron álló,
egységet alkotó népi együttesek,
porták részekre bontását. Szabolcs-
Szatmár-Bereg megyén belül is nyil-
vánvalóan több elrendezés különböz-
tethető meg. Továbbá mérlegelni
kell, hogy mi mikor számít önálló-
nak, és mi az a legkisebb egység,
amit még önálló KÖH azonosítóval
kell felvenni. Szét kell-e választani
a lakóépületet és a gazdasági részt
(istálló), ha a kétfunkciójú épület
egybeépült? Pl.: Csaroda, Gazdaház
(tsz.: 10 983), Csaroda, népi lakó-
ház (tsz.: 11 054). Kell-e külön KÖH
azonosító és így adatlap az udvaron
álló kútnak, kukoricagórénak? Vagy
elég a lakóépület és gazdasági épü-
let/épületek kettősség? De ez, úgy
vélem, nem a Nyilvántartási Iroda
és jelen körülmények között nem
is a Tudományos Főosztály kompet-
enciája, mivel a műemlékvédelem

bizonyos részterületeihez – pl. ipari
műemlékek, népi emlékek – nem
rendelkezünk az emlékcsoport min-
den sajátosságához értő referenssel/
referensekkel.

Ebből fakadóan a megye egy részé-
re jellemző, az egy udvaron több,
szabadon álló épületből létrejött
együttesek felvétele következtlen.
Tarpán egy telken 5-6 építmény áll,
melyek együttest alkotnak, haszná-
latuk összefügg – lakóépület és gaz-
dasági épületek –, tehát a részekre
bontás kézenfekvő megoldásnak tű-
nik. Ráadásul könnyebben nyomon
követhető az egyes építmények vál-
tozása. A nyilvántartásban szinte
ahány védett ingatlan van Tarpán,
annyiféleképpen került regisztrálás-
ra. Van, amelyik esetében meg sem
említi a gazdasági épületeket (Tarpa,
Posta u. 22.; tsz.: 9619), van, ahol
gazdasági épületek gyűjtőnév alatt
szerepel minden, nem lakófunkciójú
építmény, holott az épületek elkülö-
nülnek, és jól ismert a használatuk
(Tarpa, Árpád u. 88.; tsz.: 9973;
Gelénes, népi lakóház; tsz.: 8834);
van, amelynek esetében elkészült
a lakóház és melléképületek gyűjtő,

de nincs alatta a felbontás (Tarpa,
Petőfi utca 11.; tsz.: 9990); van, ahol
a gyűjtő és a bontás elnevezése is
különbözik egymástól, pl.: Gulácson
(tsz.: 11 026) „népi lakóépület és
istálló” a gyűjtő megnevezése, de
a bontásban már „gazdasági mel-
léképületek” megjelölés szerepel.
Tisztában vagyok vele, hogy a reví-
zió feladata a korrigálás, de talán
annak végéig nem kellett volna el-
kezdeni az ilyen típusú felbontást,
helyenként még több kavargást
okozva ezzel.

3. A magyar közigazgatás több át-
szervezésen esett át történelmünk
során. Települések olvadtak össze,
váltak szét, településrészek önálló-
sodtak vagy éppen veszítették el
önállóságukat. A folyamat gyakran
követhetetlennek tűnik, mégis kö-
vetni kell! A legtöbb kistelepülés
esetében a közintézmények váltak
védett műemlékké (templom, köz-
séggháza, iskola stb.). Az átrendező-
dések következtében néha a telepü-
lés elvesztette valamely védett köz-
intézményét, mely helyett új, védés-
re nem méltó épült, vagy éppen
ellenkezőleg, ugyanazon megnevezés

alatt felszaporodtak védett épületei. Ezekben az esetekben fontos a megkülönböztetés. Jelenleg a nyilvántartás helyrajzi adatai között nincs településrész adat, esetleg a műemlék nevében jelzőként vagy az utca, házszám részeként jelenik meg a településrész. Hogy miért lenne fontos a következetes és rendszeres megkülönböztetés nemcsak itt, hanem az ország bármely pontján, arra Hetefejércse a legkitűnőbb példa. A jelenlegi település két önálló helységből jött létre: Hete és Fejércse. Mindkét falu református temploma országosan védett műemlék (tsz.: 6211, 6217), ráadásul azonos időben vált védetté mindkettő (1958). A két egyházi épület értelemszerűen kilométerekre áll egymástól, nyilvántartásunkban mégis szomszédos földrészleteken szerepel a kettő. 4. Üdvözlendő törekvés, hogy a megjelent műemlékjegyzékekhez hasonlóan a jelenlegi műemléki nyilvántartás is közöl azonosító képet az egyes emlékekről. A jegyzékfotó készítésekor alapelv volt, hogy az épület legjellemzőbb nézetét mutassa, az azonosítás egyértelmű legyen. A kép kiválasztása mérlegelést igényelt, ha a revízió során készült felvételek között valamilyen oknál fogva – pl. takarónövényzet – nem akadt olyan, mely megfelelt az elvárásoknak, akkor egy arra alkalmas időpontban újra felkerestük az emléket egy jó beállításért. A megjelent nyolc műemlékjegyzék, az átadott Hajdú-Bihar megyei képanyag, valamint sok esetben az 1990-es revízió során készült fekete-fehér fotók valóban feldolgozásra kerültek a nyilvántartásban. A problémát az ezen kívül fennmaradt hiányok jelentik. Illetve csak jelentették, ugyanis egy huszárvágással a www.muemlekem.hu-ról kerülnek a képek az RMI oldalaira. Félreértés ne essék, ha ez az oldal valóban önálló civil kezdeményezésként jött volna létre, a megfelelő módon és saját magából építkezve

alakította volna ki arculatát és adatbázisát, a megnevezett oldal tiszteletre méltó vállalkozás lehetne, és még adatainak szakmailag ellenőrzött felhasználása sem keltene ellenérzést. Sajnos, ez nem így történt. Mindezeket túl tiszteletet érdemel abból a szempontból, hogy elérhetővé, megismerhetővé teszi a műemlékeket a civil társadalom számára, segít abban, hogy a nem szakmabeliek, a nagyközönség elfogadja, befogadja, sőt büszke legyen épített örökségére. Mindezt játékosan, kulturált hétvégi szórakozásként, kalandra, de nem túl veszélyes kalandra, „nyomkeresésre” buzdítva honfitársainkat. A „nyomozás” sikerességét, vagyis az emlék feltalálását fotóval, koordinátákkal és néhány mondatos megjegyzéssel igazolja a résztvevő. Megbecsülendő ezeknek az embereknek a lelkesedése, érdeklődése. Azonban nem várható el tőlük, hogy értelmezzék, elemezzék az eléjük táruló látványt. Őket feltehetőleg ebben a játékban jobban érdekli – Lao Ce-val élve – az út, mint a cél. Az épületről felvett fénykép is ilyen szellemben készül, s ez természetesen nem baj. Az viszont már baj, hogy egy állami pénzből eltartott, közhiteles nyilvántartás vezetésére kötelezett, ennek megvalósításához anyagi és tárgyi eszközökkel, megfelelő szellemi kapacitással felszerelt közintézmény ezeket a fotókat használja fel a szakemberei által készített helyett. A területi felügyelők számtalan fényképet őriznek a védett és védeni vágyott épületekről. A Tudományos Főosztályon minden ellenőrzött műemlék szisztematikus fotózása, állapotának fotókon való rögzítése, egy leendő jegyzékfotó elkészítése alapvető követelmény. Amint erről már más összefüggésben esett szó, emlékenként mintegy ötven darab fényképet számolhatunk átlagosan.⁷ És akkor még nem is említettem hivatali, profi fotósainkat. Miért nem ezek a felvételek kerülnek felhasználásra? Ki és mi alapján döntött erről? Utoljára még egy gondolat a megye műemlékeinek számáról és gyarapodásukról. 2000–2001-ben Balog Éva, hivatalunk egykori munkatársa végigjárta a megye településeinek mintegy egyharmadát, főként kistelepüléseket. Az általa végzett inventarizáció során számtalan görög katolikus templom, temető, ezen belül sírok, sírkápolnák, ravatalozók, valamint népi kisemlékek, pl. út menti kereszt felvételét végezte el. A világi építmények közül gazdasági épületek, elsősorban magtárak, apró szeszgyárak és vasutállomások, továbbá kúriák, népi lakóépületek sorát regisztrálta. Azóta se vizsgálta senki – hogy csak néhány szempontot említsek – a görög katolikus diaszpóra emlékeit, esetleges védésük módját (helyi vagy országos), a helyi szeszgyárak és kúriák kapcsolatát, vagy az út menti keresztet szisztematikus feldolgozásának lehetőségét. Szomorú, de igaz, az elmúlt tizenegy év alatt egyetlen népi lakóépület emelkedett országos védettségre ebből az anyagból. Amiért hasznosnak tartom ezt a sorozatot, hogy a műemléki revízió értékelése, az emlékanyag áttekintése alkalmat adott számomra a Tudományos Főosztály keretein belül létrejövő Módszertani Osztály jövőbeni feladatainak a megfogalmazására is. ■

lásra? Ki és mi alapján döntött erről? Utoljára még egy gondolat a megye műemlékeinek számáról és gyarapodásukról. 2000–2001-ben Balog Éva, hivatalunk egykori munkatársa végigjárta a megye településeinek mintegy egyharmadát, főként kistelepüléseket. Az általa végzett inventarizáció során számtalan görög katolikus templom, temető, ezen belül sírok, sírkápolnák, ravatalozók, valamint népi kisemlékek, pl. út menti kereszt felvételét végezte el. A világi építmények közül gazdasági épületek, elsősorban magtárak, apró szeszgyárak és vasutállomások, továbbá kúriák, népi lakóépületek sorát regisztrálta. Azóta se vizsgálta senki – hogy csak néhány szempontot említsek – a görög katolikus diaszpóra emlékeit, esetleges védésük módját (helyi vagy országos), a helyi szeszgyárak és kúriák kapcsolatát, vagy az út menti keresztet szisztematikus feldolgozásának lehetőségét. Szomorú, de igaz, az elmúlt tizenegy év alatt egyetlen népi lakóépület emelkedett országos védettségre ebből az anyagból. Amiért hasznosnak tartom ezt a sorozatot, hogy a műemléki revízió értékelése, az emlékanyag áttekintése alkalmat adott számomra a Tudományos Főosztály keretein belül létrejövő Módszertani Osztály jövőbeni feladatainak a megfogalmazására is. ■

- 1 53/2011. (VII.25.) NEFMI rendelet, 87, 127, 141., 169., 170. paragrafus.
 2 Kovács Gábor–Kovács Klára: Műemléki revízió Hajdú-Bihar megyében. Örökség 14. (2010) 11. szám, 18–20.
 3 Dóczy Erika–Kovács Klára: Műemléki revízió Békés megyében. Örökség 15. (2011) 1–2. szám, 26–30.
 4 Szabolcs-Szatmár megye műemlékei 1–2. (Szerk.: Dercsényi Dezső–Entz Géza). Budapest, 1986., 1987.
 5 Szatmáriné Mihucz Ildikó: Középkori templomok Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Nyiregyháza, 2000.
 6 Magyar Műemlékvédelem X. Budapest, 1996. 366–371.
 7 Bognár Gábor–Velladics Márta: A KÖH Műemléki és Dokumentációs Központ tevékenysége a TEKA program keretében. Műemlékvédelem 55. (2011) 1. szám 37.

„telyes tehetsegem felseged szolgálja”

GRÓF KÁROLYI KLÁRA A MAGA HÍMEZTE, FELIRATOS ANTEPENDIUMOT ÉS A HOZZÁ TARTOZÓ, UGYANCSAK FELIRATOS MISERUHÁT, VALAMINT EGY ARANY-BROKÁT MISERUHAKÉSZLETET ÉS A MARIAZELLI KEGYKÉP MÁSOLATÁT MÁS, TEMPLOM-FELSZERELÉSI TÁRGGYAL EGYÜTT A BAKTAI TEMPLOMNAK ADOMÁNYOZTA.

VAJK ÉVA

Az oltárterítő a rajta lévő szöveg szerint – „... de az kegyes Isten nekünk visszaadvan / ujult ezer hetszaz harmincz egyre jutvan...” – abból az ünnepélyes alkalomból készülhetett, hogy 1731-ben visszakerült a templom a református ekléziától a római katolikus egyházhoz. A megromlott állapotú műtárgyat, amelyet a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal védetté nyilvánított, Baktalórántházán, az Urunk Mennybemenetele templom plébániáján őrzik. Az évek hosszú során az őrzés-védés olykor – de leginkább a közelmúlt – kedvezőtlen körülményei igen megviselték, ezért állagmegóvása halaszthatatlanná vált.

2011-ben a Műtárgyfelügyeleti Iroda engedélyével, a Nemzeti Kulturális Alap támogatásának köszönhetően, a baktalórántházai egyházközségnek lehetősége nyílt a műtárgy restaurálására.

AZ OLTÁRTERÍTŐ

Az antependium fekvő téglalap alakú, 250 centiméter széles és 88 centiméter magas.

Keskeny, arany fémszálpaszománnyal szegélyezett, zöld ripszelyem szalagokra arannyal hímzett feliratok osztják egy vízszintes (bordűr) és hét függőleges mezőre. Az alábbi ékezetek nélküli rím az oltárterítő

felső részétől 30 centiméternyire, a bordűr alján két sorban, egymás alatt négylevelű lóherékkel (+) tagolva olvasható.

Felső sor: „Ezen templomocska soka vala pusztan + míg az kulso vallas el foglalva birvan + de az kegyes Isten nekünk visszaadvan + ujult ezer hetszaz harmincz egyre jutvan +
Alsó sor: Istenem nem tudnank elegge aldani + arvak edes attya tegedet dicsirni + hogy pusztult templomod engedted ujulni a bunos embert is teneked szolgálni”

Balról jobbra és fentről lefelé olvashatók a függőleges szalagok szövegei:

1. „Mind ezeknek Uram ez leven fő czelja
2. telyes tehetsegem felseged szolgálja
3. sok jo tetemenyid eltemben halalja
4. holtom utan pedig ez iras jovalja

Az oltárterítő restaurálás előtti állapota

5. masnak aki lattya nevedet hogy algy(a)
6. köteles is minden hogy azt magasztalja”

Az oltárterítő különböző típusú textíliákból, háromféle selyemből, bélés pamutvászonból szabott.

Színoldala hosszcsíkos, apró léptékű levélmintás, színjátékos hatású, eredetileg kék changeant (a sanszan jellemzője, hogy a vetülék világos, a láncfonal sötét színű). Ezek a díszítés nélküli felületek váltakozva tűnnek fel a meggyirosak mellett. Feltehetően az alatta lévő, igen gazdagon mintázott, színes jacquard selyem letakarására, utólag kerülített az oltárterítőre. Ezt bizonyítani látszik a paszományok felvarrásának eltérő volta. Míg a meggyiros mezők kontúrozta paszományt két

varrattal, addig a kék mezőkkel érintkezőket más módon, egy harmadik varrattal is rögzítették. A négy „kék” sanzsan mező alatt rejtve található a nagy mintaelemű (magasság: 44 cm, szélesség: 41 cm) tarka virágmintás jacquard selyem. A harmadik típusú selyem alapszövet a sima, fényes felületű meggypiros pamutatlász, más néven szatén, amelyre az arany-ezüst úríhímzést kivarrták. A középkép mandorlájában a „*győzelmes Isten Báránya a keresztes bottal és a keresztes zászlóval, feje körül dicsfényvel, koszorúval a hétpecsétetes könyvön*” (Jel 5) ábrázolás látható. A középmező sarokmotívumai arany-ezüst kecses virágtövek, virágok. Tőle jobbra és balra, a második és hatodik téglalapban tükörszimmetrikus elrendezésben, arany-ezüst fémfonalas, szabad rajzú, lazán komponált ornamentális úríhímzés van. Három-három „S” alakú virágtövön, hullámindákon szegfű, gránátalma, róza, bimbók, levelek; főleg kontúrozott, lapos hímzéssel, változatos öltéstechnikával készültek. A különálló szegfűk, a feliratok betűi és a lángnyelvek kartonon átfeszített fémhímzéssel, úgynevezett kartonhímzéssel. A szabad öltésű fémszál-úríhímzésnél a fémfonalakat a minta vonalvezetése szerint csak a színoldalra fektetve varrták le. A betűk hímzémódja eltérő, a fémfonalat átöltötték a selymen és vissza.

Az alsó bélés vászonkötésű kékfestő pamutszövetből készült (más néven: bagazia, XVI–XVIII. században használatos török eredetű). Az oltárterítőt kézi öltéssel állították össze. Az oltárterítő alsó része teljes szélességében hullámvonalban hiányos, cakkosan rágott volt. Mérete összeugrott, a bordűr alatt szoknyásan összeráncolódott. Valószínűleg olyan környezetben tárolták, ahol a pára és a hőmérséklet ingadozott. Ennek következtében a textilrostok időről időre hol megduzzadtak, hol kiszáradtak, ezért törékennyé váltak.

Ezek az ismétlődő folyamatok a tárgy öregedését nagymértékben felgyorsították, és helyenként a textíliák szétmállásához vezettek. A gáz halmazállapotú, savas, az oxidatív és a szilárd halmazállapotú légszennyezők a fizikai roncsolás és foltképződés mellett színezékeiket roncsolva színváltozást is előidézték a textileken. A kisebb hosszúságú fénysugarak és UV-sugarak roncsoló hatásának következményeként a selymek elszíneződtek, helyenként megsárgultak, megsürkültek, és szerkezetük meggyengült. Jelen esetben a hímzések arany-ezüst fémfonalainak károsodása, korróziója is befolyásolta a szövetből készült részek állapotát. A töredékes tárgy szinte teljes felületén nedvesség okozta, térképző barnás foltképződmények láthatók. Jól megfigyelhető, hogy a tárgyban végbemenő különböző káros folyamatok nemcsak önmagukban, hanem egymással is szoros kölcsönhatásban fejtették ki hatásukat.

Az antependium poros, piszkos, az eredetileg kék selyem fako drapp színűvé vált, csak nyomaiban látszik az eredeti szín. A bal oldalsó mező volt a legroncsoltabb, nagy területen az összes textilréteg hiányzott, a jobb szélsőn pedig, a kék selymen nagyméretű lyuk tátongott, úgy, hogy alóla kilátszott a jacquard selyem. A meggypiros pamutatlász viszonylag jó színmegtartású, de erősen szennyezett, olaj, és viaszfoltos, sötétebb, szürkés színárnyalatúvá vált. Az arany-ezüst fémszál-úríhímzés több helyen, nagy felületen az alatta lévő szövetrétegekkel együtt hiányzott. A középkép mandorlája teljesen deformálódott, mert az Agnus Dei körüli hoszsanti hasadásokat összefogva vastag szállal, nagy öltésekkel javították. A feliratos ripszszalag hiányai alatt sok helyen nem volt meg a bagazia hímzésalap sem. Két helyen a keskeny aranyaszomány és a hímzett betűk csüngtek a töredéken. A kartonhímzés feszített fémszála felbom-

lottak, az alatta lévő karton nagy százalékban kitöredezett vagy kihullott. Az aranyaszomány szintén korrodált, felvarrása sok helyen ellazult. A kétféle árnyalatú, kék színű vászonból toldott bélés is nagy felületen volt rágott, lyukas, 50 százalékban roncsolt, széle szegetlen, fozlott, hiányos.

BONTÁS-FELTÁRÁS

Az oltárterítőt tisztítás előtt, amennyire lehetett, szétbontottam, mert csak részlegesen volt bontható. A bontás során az illesztések helyét jelölőfércel láttam el, és metszetrájakat, fotókat készítettem az összeállítás módozatairól.

A bagaziabélés lebontása következtében az alapszövetek és a szegélydísz varratai helyenként kilazultak, leváltak, mert sávokban mind a négy réteg textíliát egymáshoz varrták. A meggypiros és „kék” mezők szinte maguktól leváltak. A meggypiros mezőkön található durva régi javításokat eltávolítottam. A feliratos szalagokat, ahol nem bontottam tovább. A selyemborítású mezők anyagszélé a paszományok alatt több helyen hosszirányban elfoszlott, bontásukra nem is volt szükség, mert leváltak. A több darabból toldott bordűr közepén szétbontottam, az alatta kétoldalt lévő négyzet alakú idomot is lebontottam.

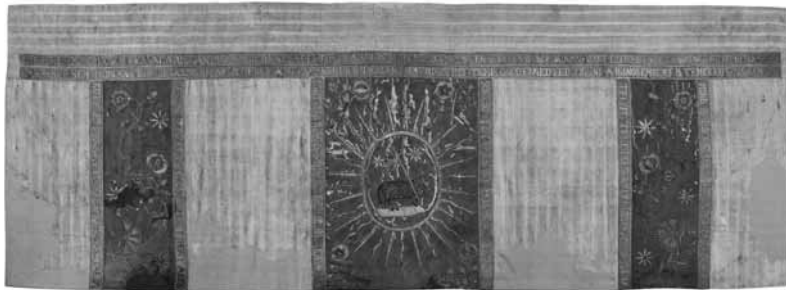
Az 1-3-5-7-es sávokat, a 2-4-6-os meggypiros betéteket és a bordűr, kibontva, elkülönítettem. A sávok elkülönítése után az antependium belső felületén található selyem és a maradó eredeti varratokat nem bontottam szét. Így a legtöbb helyen megmaradt a feliratos szalag és a rávarrt paszomány eredeti állapotában. Először szárazon, mechanikusan, puha ecsettel távolítottam el a szöveteken található felületi port és a lazán kötött szennyeződések. Portalanítás után a viaszfoltok mechanikus eltávolítása következett, majd

a meggyipiros és „kék” mezők, valamint a bagaziabélés egyenkénti nedves tisztítása. Az oltárterítő töredékes, bontatlan részét tüllre fektetve, férczel rögzítve egy darabban tisztítottam. Az egyes elemek öblítését az anyagok gyenge megtartása miatt tüllhálóra fektetve végeztem. A díszítmények, a hímzett szalagok és a keskeny paszomány szárítása kítűzve, szobahőmérsékleten történt. A hosszcsíkos „kék” selymet és a bagaziabélést üveglapon, eredeti méretének megfelelően, szárlirányba elrendezve, lesúlyozva, a hímzett lapokat az eredeti méretnek megfelelően, rajz szerint kisimítva, rovartűvel kítűzve, szobahőmérsékleten hagytam megszáradni. A bontatlan részt pedig az eredeti méretének megfelelően nedvesen kisimítva, lesúlyozva, illetőleg rovartűvel kítűzve szárítottam.

VARRÓKONZERVÁLÁS

A különböző minőségű és fajtájú, meggyengült, töredékes textíliák statikai megerősítésére, alátámasztásra alkalmas műtárgybarát textil hordozóanyagokat: tiszta selyem sanzsan, pamutatlaszt, selymekrep-
lint, és vékony pamutbatsiztot választottam. A töredékek teljes statikai alátámasztása, a feltételezhető eredeti méreteknek megfelelően történt. Így a megfelelő színűre festett alátámasztó anyagok alkalmazása egyben a kiegészítés funkcióját is betöltik. A különböző elemek alátámasztása festett pamutcérnával, csúsztatott öltéssel (maradó férczel) pamutatlaszra és selyemre helyezve, a bontatlan töredéké pamutbatsiztra történt.

A „kék” selyem alapszövet alá az optikai-esztétikai hatás érdekében választottam a vetülékirányban effekt-szállal bordázott sanzsan. Hogy a restaurálandó felületek finom csíkozású mintázatával az új kelme összhangban legyen, vetülékirányban szabtam és fektettem a töredékek

alá. Az egyes darabok kiszabásánál, az anyag színjászó tulajdonsága miatt, ügyeltem a mindig azonos szárlirány betartására. Így fénytörésük is azonos maradt. A hímzett felületeket és a bélést megfelelő színre festett pamutatlasszal, az antependium belsejében lévő jacquard selymet pedig puha pamutbatsiztra helyezve támasztottam alá. A feliratos sávok alá zöldre festett tiszta selymet fektettem.

A darabok egyenkénti varrókonzerválása selyemszállal, átfogóöltéssel készült. A töredékes részek széleit, valamint a lyukak kontúrvonalát sűrű öltésekkel levarrtam.

Az úrihímzés sérült részeit, ahol a fémszálak hiányoztak és a papíralátét töredezett, illetve hiányos volt, ott a rajzolatnak megfelelően formára vágott, savmentes kartonnal és osztott szállal egészítettem ki a hímzést. Az elszabadult hímzésszállakat eredeti helyükre visszavarrtam. A feliratos szalagok varrókonzerválása többféle módon történt. Minden feliratos szalag alá, teljes hosszában és szélességében, olívvzöldre festett selymet helyeztem, és csúsztatott öltéssel levarrtam. Ahol az eredeti ripsz és a hímzéalap, valamint a selyem is hiányos volt, ott érvényesült az aláhelyezett szalag. Ahol csak a selyem sérült, ott a lyukak alá, megfelelő alakú olívvzöld selymet is szabtam és applikáltam. A különböző alakú foltokat előre elkészített papírsablon alapján szabtam ki, és csipesszel helyeztem a rétegek alá, közé.

Ahol a bagazia megmaradt, de app-

Restaurálás után

Fotók: Vásárbelyi Zsombor

likációt nem lehetett alkalmazni, ott a foszlányokat a hímzéalaphoz csúsztatott öltéssel rögzítettem, és átfogó öltéssel levarrtam. A lyukak területét minden esetben apró öltésekkel is levarrtam. Az E, M, N betűk egyenes szárainál teljesen kifoszlott a ripsz, itt is applikációt kellett alkalmazni. A feliratok elszabadult hímzésszállait visszavarrtam. Az igen roncsolt bagaziabélést először indigókék pamutatlasz alátámasztó anyagra férceltem, majd a lyukak és foszlányok rögzítését követően átlátszó kreplinnel fedtem le, amelyet maradó férczel ismét levarrtam.

A restaurált alkotóelemek, díszítmények összedolgozását az eredeti öltés- és készítéstechnika alkalmazásával, a bontással ellenkező sorrendben végeztem.

A restaurált antependium számára a jövőben meg kell teremteni az ideális klimatikus viszonyokat.

A 280 éves műtárgy restaurálása közben felmerült kérdéseket a hozzá tartozó miseruha elemzésével lehet majd megválaszolni.

Az eddig „láthatatlan” örökségünk értékes lenne mindenki örömeire „láthatóvá” tenni. ■

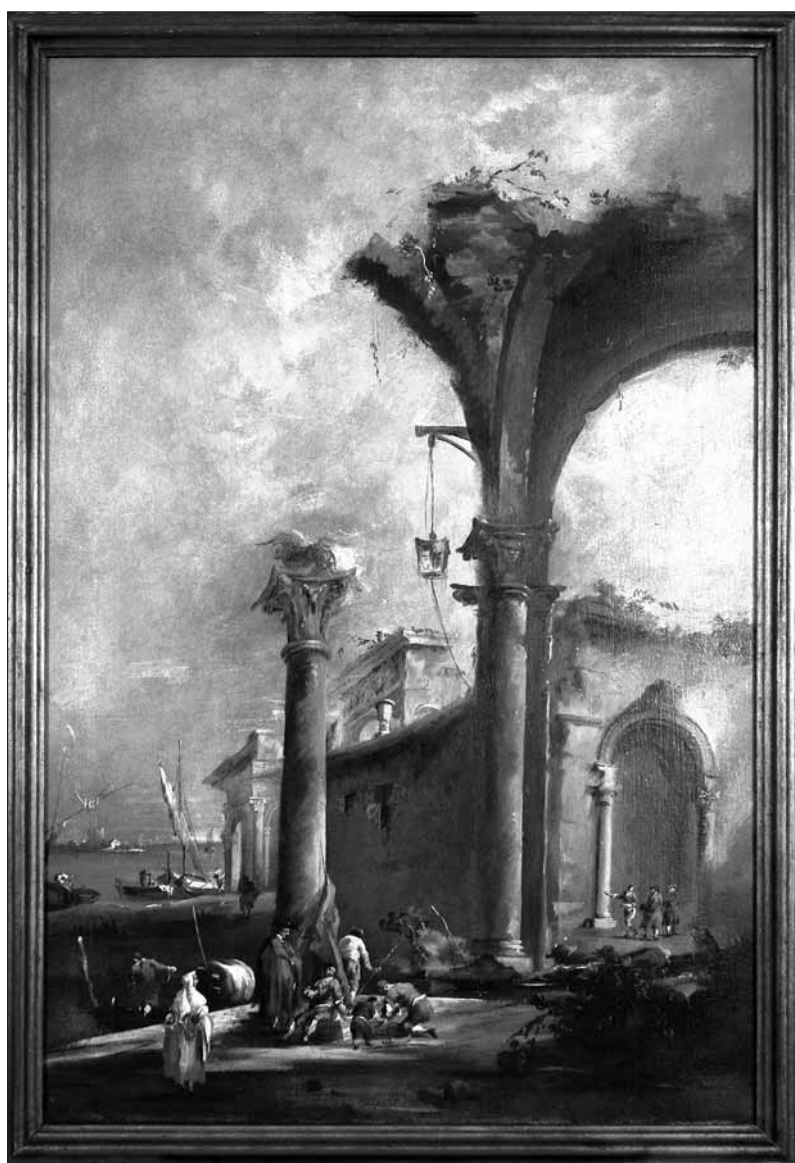
FÓRÁS

1 Endrei Walter: Patyolat és posztó, Mikró történelem sorozat, Magvető Kiadó, Budapest, 1989, 5, 207. o.

CAPRICCIO KÉTSZER

SOROZATUNKNAK, AMELY A MŰTÁRGYFELÜGYELETI IRODA KIVITELI ENGEDÉLYEZÉSI ELJÁRÁSAIBAN FELBUK-
KANT ÉS VÉDETTÉ NYILVÁNÍTOTT MŰVEK BEMUTATÁSÁRA VÁLLALKOZOTT, AZ A CÉLJA, HOGY AZ OLVASÓ
SZÁMÁRA IS VILÁGOS LEGYEN, MILYEN SOKFÉLE SZEMPONT VIZSGÁLATA ÉS MÉRLEGELESE SZÜKSÉGES NEM-
ZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGÜNK VÉDELME ÉRDEKÉBEN.

HARANGI ANNA

A capriccio olasz kifejezés, elsősorban a zenében használatos műfaj megnevezése: olyan kötetlen szerkezetű zeneművet jelöl, amelyet a szerzetenség, a szeszélyesség, a csapongó dallamsorok jellemeznek. Ebben a jelentésében alkalmazza Bohumil Hrabal is a „Sörgyári capriccio” című művében és a belőle készült Jiří Menzel filmben: egyrészt a kisvárosi történet főhőse, a sörgyári gondnok kedvesen szeszélyes és kiszámíthatatlan ifjú hitvese, Mariska, aki figyelmen kívül hagyja a társadalmi szerepéből fakadó szigorú követelményeket, és aki egyes szám első személyben meséli el a történetet. Másrészt e címbeli kifejezéssel érzékelteti a szerző és a rendező azt a játékoságot is, amivel az események láncolata sorjázik, szertelenül, meglepetésekkel tűzdelve, a kompozíció rendjét mégis megőrizve. A képzőművészetben a capriccio, a veduta – városképi ábrázolás – műfajának egy sajátos változata: nem a valóságos földrajzi, városképi helyszíneket örökíti meg, hanem a festői fantázia által megalkotott képzeletbeli tájakat.

*Ismeretlen velencei festő, XVIII. század közepe: Capriccio I. és Capriccio II.
Olaj, vászon, 104,5 cm x 70 cm, Jelzés nélkül – Tárgygyűttes
KÖH Műtárgykivitelű szemlesorszáma:
0105/2011-0106/2011
KÖH Műtárgy-nyilvántartási azonosító:
301080, 301081, VÉDETT*

2011 februárjában a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Műtárgyfelügyeleti Iroda kiviteli ügyfélfogadására két, viszonylag nagyméretű (104,5 cm x 70 cm) vászon, olaj, jelzés nélküli tájképet hozott a kérelmező tulajdonos. A festmények első pillantásra is párdarabnak tűntek, azonos méretük, látványelemeik és kompozíciójuk hasonlóságuk alapján. Mindkét festmény előterében hatalmas, antik épület romja látható. Az antik architektúra mögött reneszánsz épület, majd egy gótikus rom befejezetlen épülete. Az előtérben staffázs alakok, valóságos történések nélkül, oldalt a tenger, és hatalmas távlatokkal, a felhőkkel színezett ragyogó égbolt. A tengeren, a háttérben aprócska hajók hófehér vitorlái. A festményeken ábrázolt elemek játékosan, a kompozíció egyensúlyát megtartva, mint egy költői látomás jelennek meg. Szeszélyesen, szertelenül, csapongón, akár egy zenei capriccio dallamai.

Az Iroda a ritka kvalitásos művek fotóit előzetes szakértői állásfoglalás céljából továbbította a gyűjtőkörileg illetékes közgyűjtemény szakértőinek. S egyúttal elrendelte a festmények bemutatását a Szépművészeti Múzeumban. A helyszíni szemlén a múzeumi szakértők alaposan megvizsgálták a két festményt, s kiemelkedő művészettörténeti jelentőségük és a hazai emléktárhelyekben pótolhatatlan voltuk miatt védelemre javasolták. A Műtárgyfelügyeleti Iroda ily módon felfüggesztette a kiviteli eljárást, amely a tulajdonos kérelme nyomán indult meg, majd hivatalból védési eljárást kezdeményezett. A kiviteli eljárás során megszületett részletes szakértői vélemény hangsúlyozta, hogy a vizsgált darabok nélkülözik azokat a domináns elemeket, amelyeket a korabeli, két híres vedutafestő, Canaletto és Bellotto alkalmazott. „A kompozíciók olyan képi elemeket vonultatnak föl, melyeknek konkrét előzményeit nem találtuk a velencei veduta festészet

igen gazdag szakirodalmában, sem a kész kompozíciók, sem a vázlatrajzok, sem a metszetek között.”¹ A szakértő legközelebbi hasonlóságot és hatást Francesco Guardi (Velence, 1712 – Velence, 1793) festészetével talált. A párdarabok védelmi eljárása során különösen fontos érveként hangzott el, a kimagasló kvalitású művek későbbi kutathatóságának érve, hivatkozással azokra a jelenleg is zajló nemzetközi kutatásokra, amelyek a vedutafestők esetében az életművet közelebről

meghatározni, pontosítani és szétválasztani kívánják. A műtárgyak védetté nyilvánítását az is indokolta, hogy a hazai közgyűjteményi anyagban, valamint a magyarországi magángyűjteményekben alig néhány darab található ebből a körből és műfajból. ■

FORRÁS

¹ Szépművészeti Múzeum szakértői véleménye a 401/0226/2011. számú kiviteli eljárás során, szakértő: Lengyel László művészettörténész, osztályvezető, Kulturális Örökség Kutató és Dokumentációs Osztály

A SZENTHÁROMSÁG VISSZATÉRT

LEAKASZTOTTÁK A FALRÓL, KIEMELTÉK A KORABELI, GYÖNYÖRŰEN FARAGOTT, ARANYOZOTT BAROKK DÍSZKERETÉBŐL, ÉS A VAKKERETTEL VITTEK EL BETÖRŐK... ÍGY TÖRTÉNT 2009 DECEMBERÉBEN, KARÁCSONY ELŐTT NÉHÁNY NAPPA CSEMPESZKOPÁCSON. A SZENTHÁROMSÁGOT ÁBRÁZOLÓ FESTMÉNY EGYIK LEGJELENTŐSEBB, ROMÁN KORI MŰEMLÉKÜNK, A SZENT MIHÁLY-TEPLOMOT DÍSZÍTETTE.

FUKKER VALÉRIA

A csempeszkopácsi római katolikus templom karzatának északi falán a Szentháromságot ábrázolta (vászon, olaj, 114 x 89,5 cm): balra Krisztus a kereszttel nagy vörös lepelben, jobbra a felhőkön lebegő Atyaisten liláskék köpenyben, felül a Szentlélek szórja aranyló fényét, a csoportot puttófejek veszik körül. A korábban Garas Klára által Dorffmaister István művének tulajdonított festmény a jelenlegi kutatás (Zsámbéky Monika) meghatározása szerint ismeretlen, XVIII. századi festő műve Dorffmaister István után. Dorffmaister kvalitásához képest a mű gyengébb színvonalú, valószínűleg szerényebb képességű mester alkotása, azonban a kompozíció alapján elképzelhető, hogy egy ismeretlen Dorffmaister-festmény másolata. Mindenesetre a művészettörténeti kutatás által jól ismert kép jelentőségét és a kiváló barokk festőművész életművével való kapcsolatát bizonyítja, hogy ismeretlen mesternek tulajdonítva is szerepelt a Szombathelyi Képtár által 1997–1998-ban rendezett, és Szombathelyen, Sopronban, Zalaegerszegen és Kismartonban is bemutatott Dorffmaister István emlékkiállítás. A lopást a Szombathelyi Rendőrkapitányság azonnal jelezte a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnak. A Műtárgyfelügyeleti Iroda az adatokért felvette a kapcsolatot a korábbi

A Szentháromság eredeti állapotában...

„A kép vászonhordozója deformálódott, megereszkedett, hullámosodott, a hátoldalt erősítő üvegszövet fehéren foltosodott.”

kiállítás rendezőivel is, hogy a kép adatai felkerülhessenek a lopott műtárgyak adatbázisába, amely a nyilvánosság számára is elérhető a KÖH honlapján. A széles körű adatgyűjtés nyomán a festményről jó minőségű fénykép és az azonosítást lehetővé tevő egyéb adatok kerültek nyilvánosságra. Arról, hogy a festmény a lopott műtárgyak adatbázisába került, a Műtárgyfelügyeleti

Iroda hírlevelében is értesítette a műkereskedelem képviselőinek széles körét. Ugyanakkor a Szombathelyi Rendőrkapitányság a helyi sajtóban folyamatosan közölte a lopás hírét és a kép fotóját. Ilyen körülmények között a festmény hazai értékesítése igen nehezzé és kockázatosná vált. Másfél év telt el, amikor a festmény rejtélyes körülmények között megkerült. 2011. június 6-án hajnalban valaki a csempeszkopácsi templom bejárata előtt hagyott egy zsákot, majd ezután a templom gondnokát telefonon értesítette, hogy a korábban a templomból ellopott Dorffmaister-festmény, a Szentháromság van a csomagban. Mivel a Műtárgyfelügyeleti Irodának több korábbi fényképet sikerült felkutatnia, valamint rendelkezésére álltak a műemléki védeltséget élvező templom

...és megkerülése után

festményének korábbi restaurálási dokumentációi, az előkerült festmény megvizsgálására és azonosítására a – a rendőrségi eljárás keretében – a Műtárgyfelügyeleti Irodán került sor. A festményt a KÖH festőrestaurátor és művészettörténész szakemberei mellett a legutóbbi restaurálást (2004) végző festőrestaurátor is megvizsgálta. A szakemberek kétséget kizáróan megállapították, hogy az ábrázolás rajzi kompozíciója, festésmódora, ecsetvonásai teljes mértékben azonosak az ellopott képével, és a kép az eredeti, XVIII. századi alkotással azonos, nem másolat, nem hamisítvány és nem egy másik festmény.

A kép azonban egyértelműen megcsínylette a másfél éves tortúrát, a károsodások jellegéből ugyanis arra lehet következtetni, hogy nem megfelelő körülmények között tárolták és mozgatták. Nedvesség hatására a kép vászonhordozója deformálódott, megereszkedett, hullámosodott, a hátoldalt erősítő üvegszövet fehéren foltosodott. A festett oldalon kisebb, hegyes tárgytól származó mechanikai sérülések keletkeztek, valamint szintén nedvesség hatására, néhány helyen lecsurgó vízcseppek nyomai láthatók. A restaurátorok véleménye szerint a sérülések nem jelentősek, inkább gondatlanságnak, mint szándékos károkozásnak a következményei. Megnyugtató, hogy összességében a sérülések könnyen korrigálhatók, restaurálhatók.

Ezek után az egyházköztség döntésén múlik, hogy az évszázadok óta a templom berendezési tárgyaként, a helyi közösség életében meghatározó szerepet betöltő festményt újra megszokott helyén őrzi-e, nyilvánvalóan komoly költségeket jelentő nagyobb biztonsági berendezések segítségével. Vagy elzárva a közösség és a templom által vonzott látogatók elől, biztonságosabbnak remélt helyen óvja. ■

